

Vem vill spela golf i trettio år?

SENIORKARRIÄR I USA

Karin Henriksson

Vem vill spela golf i trettio år?

SENIORKARRIÄR I USA

Karin Henriksson

Tryck: Graphium Västra Aros, Västerås 2001

Produktion: Svensk Information

Fotografer: Omslag Lucian Perkins

Arthur Tilley, Tiofoto, sidan 7, Kent Klinch, Mira, sidan 25, Peter Norrman, Mira, sidan 28,

Lucian Perkins sidan 16.

I USA välkomnas äldre människor på arbetsmarknaden. En växande grupp amerikaner ser inte 65-årsstreckets början till ett pensionärliv. Många fortsätter att arbeta av ekonomiska skäl, andra för att hålla sig aktiva och få en meningsfull tillvaro. De vill inte fylla tiden med golf och resor som tidigare generationer över- och medelklass amerikaner gjort som pensionärer.

I USA finns också en respekt för äldres kunskaper och erfarenhet. Nya rön om åldrandet och möjligheterna till ett fortsatt aktivt liv presenteras nästan dagligen från universitet, näringsliv och andra institutioner.

”Gamla människor har plötsligt blivit coola. Mogenhet och erfarenhet är numera något som man kan stoltsera med” säger en samhällsdebattör. Under senare tid har det också kommit ut ett flertal böcker i USA som beskriver hur 65-75-85-åringar arbetar vidare inom nya områden – som t ex extralärare i skolorna, rådgivare på byggvaruhus, läkare inom frivilligorganisationer, konsulter eller som ”mormor och farfar” på snabbmatrestauranger.

Mycket talar också för att regler, skatter, arbetsvillkor och pensionssystem kommer att ändras för att locka ännu fler blivande pensionärer att vilja fortsätta arbeta. Inom näringslivet och den offentliga verksamheten inser allt fler arbetsgivare att de tappar stor kompetens och erfarenhet när den stora gruppen baby boomers närmar sig pensionsåldern.

I denna skrift berättar Karin Henriksson, journalist med över tio års verksamhet i USA, om de nya attityderna till äldre, pensionssystemen, socialförsäkringen, forskningen kring äldre och deras nya möjligheter på arbetsmarknaden och inom annan verksamhet.

”Seniorkarriär i USA” är en av Pensionsforums många rapporter på temat 55+ i arbetslivet. Vår avsikt med denna skrift och med kommande är att vi vill belysa attityderna och villkoren för den kompetenta och erfarna arbetskraften, inte bara i Sverige utan även i andra länder.

Stockholm i juni 2001

Ann Lindgren
Verkställande direktör
Pensionsforum

Om författaren

Karin Henriksson har varit Svenska Dagbladets korrespondent i Washington sedan 1992. Under perioden 1987–1992 var hon frilansjournalist i USA och följde bl a ekonomi, arbetsmarknad och sociala frågor. Dessförinnan var hon SvD:s korrespondent i Bryssel och innehade en lång rad tjänster på redaktionen i Stockholm.

INNEHÅLL

Inledning	6
Kapitel 1: Revolutionärt nytänkande	8
Kapitel 2: Att "unretire"	13
Kapitel 3: Populära pensioner	27
Slutord	40
Källor	41

INLEDNING

”Du ska vara ung och dynamisk, helst 25 till 35...”.

En god vän lät lite bitter över attityderna på den svenska arbetsmarknaden. Han var just återkommen från ett par år i utlandet och hade knappt ens uppnått vad som idag betraktas som medelåldern, men kände ändå att han fallit för ett åldersstreck som tycktes dras vid 30. Jag kunde då upplysa att käcka annonstexter som i citatet ovan skulle vara olagliga i USA. Åldersdiskriminering är förbjuden, i likhet med diskriminering till följd av kön, ras, religion och handikapp.

Ungefär vid den här tiden slog det mig med häpnad att man tydligen inte var välkommen i svensk tv:s pratshower efter fyllda 23 eller så. I amerikansk tv, som jag tittar på så gott som varje dag, är de tre ledande nyhetsankarnas medelålder närmare 63 och den äldste reportern i ett av de mest sedda programmen, Mike Wallace i CBS:s 60 Minutes, har passerat de 80 med råge. Dessutom tyckte jag att det var mycket oroande med ministrar, oavsett om det skulle vara en ungdomsdito, som inte fyllt 30.

När detta skrivs, senvåren 2001, kan konstateras att genomsnittsåldern på domarna i USA:s Högsta domstol som till sist avgjorde presidentvalet i år når 67 år. Den äldste senatorm, Strom Thurmond, som hunnit byta parti ett par gånger, firade sin 98-årsdag i början av december 2000. Fyra av 14 ministrar i president George W Bush är över 60 år. Äldst är 68-årige försvarsministern och 69-åriga kommunikationsministern. USA:s mesta matmamma Julia Child, 88, utkom just med ännu en ny bok som fått den passande titeln ”Julia’s Kitchen Wisdom”. Kennedyrådgivaren och historikern Arthur M. Schlesinger jr, född 1917, publicerade för ett litet tag sedan första volymen av sina memoarer och den mottogs som en av de intressantare i politiska-jag-var-där-genren på senare år.

Det brukar ju heta att amerikaner desperat klänger sig fast vid ungdomen genom dyrbara plastikoperationer och sjuklig fixering vid motion och hälsokosttrender. Under dryga dussinnet år i USA har jag istället kunnat iaktta en medvetenhet om geriatrisk forskning, en respekt för äldres kunnande och, som alltid, en vilja att skänka tid och talanger till goda ändamål bland människor i både 60-, 70- och 80 årsåldern.

De enorma resurserna på universiteten, i näringslivet, och i staten gör dessutom att tankeväckande och nydanande forskning kring åldrandet pågår.

I det pressade arbetsmarknadsläge som rått i flera år välkomnas människor bortom normal pensionsålder mer än någonsin tidigare och framsynta jättekoncerner anstränger sig för att locka tillbaka kunnigt folk. En strid ström av tänkvärda böcker i ämnet utkommer också, författade av exempelvis feministpionjären Betty Friedan, som tar fasta på det positiva i ett längre rikare liv, och affärsmannen Pete Peterson, som tillhör alarmisterna med en beskrivning av gamla som otacksamma snyltare.

KAPITEL 1

Revolutionärt nytänkande

För tio-femton år sedan rådde en annan anda i USA. Det skrevs reportage om ”smörgåsgenerationen” som skulle ta hand om både ungar och åldriga föräldrar och det kom larmrapporter om vanvård av gamla på statliga institutioner. Adult Day Care, eller ”pensionärsdagis” i privat regi utmålades som en attraktiv lösning och andelen ungdomar som hoppades att de ska få pension när de når 65 minskade. Snart var det en klyscha att fler 20-någoting trodde på flygande tefat, ufos, än på pensionssystemets framtid. Nu låter det annorlunda.

Efter tio års stigande tillväxttal, en osannolik aktieuppgång, en skriande brist på arbetskraft och en känsla av att nya medicinska språng väntar om hörnet har synen på äldre ändrats. Lyxiga inhägnade reservat för ”senior living” växer upp i de varmare trakterna. Människor som nått såväl 65 som 70, och som tröttnat på golfen eller turnerandet i husbilen, välkomnas med öppna armar på arbetsplatserna. Visst, drömmen om evig fritid frodas fortfarande. Många som har råd drar sig tillbaka med ett skapligt sparkapital redan vid 50–55 eller ännu tidigare. Men viktigare är att fler 50- och 60-åringar ifrågasätter hela det traditionella pensionärskonceptet. Även om de säger att de vill sluta på sitt nuvarande jobb tänker de inte sluta jobba. Och i vittnesmålen om tillfredsställande yrkesliv efter pensionen finns åtskilliga som berättar att de bytt yrkesbana eller gjort hobbyn till en spännande ny karriär vid 65

När medellivslängden ökat och stela åldersbarriärer sakta bryts ned tänjs begreppen och medelåldern slutar inte förrän vid pensioneringen. Den friske 60-åringen känner sig som högst 50–55. 70-åringen känner sig som 60–65. 80-åringen känner sig som 70–75. Och då kan, kort sagt, pensioneringen bli en start för något nytt.

Stöd i statistik

Det finns ingen lagstadgad pensionsålder i USA. Men i och med att den allmänna pensionen, Social Security, brukar betalas ut från 65 års ålder blir den födelsedagen normalt

pensionsdagen. Lika viktigt är att det är då som den offentliga äldresjukförsäkringen, Medicare, träder in och befriar den enskilde från skyhöga privata sjukförsäkringsutgifter. I vissa yrken är det vanligt med pensionering vid 60, 55 eller ännu lägre åldrar; i andra, som domare och universitetsprofessorer, gäller utnämningen på livstid och det är vederbörande själv som bestämmer när det är dags att lämna plats åt någon annan.

Det finns både enkäter och statistiska studier som styrker teserna om en ny syn på ålder och pensionering, bort från pensionen som en belöning för hårt arbete till portgången till många friska år:

- De flesta tillfrågade anser att ”retirement” eller pensionering inte längre kan betraktas som en tidpunkt för ”avkoppling och resor”, utan som en möjlighet att växa som människa. Vidare säger hela 70 procent att de skulle fortsätta att arbeta även om de har tillräckligt med pengar för att klara sig ändå. Och hela 90 procent svarar att de faktiskt tänker försöka jobba lite.¹
- Åtminstone en del av ökningen i förvärvsfrekvensen bland amerikaner över 55 år och äldre förklaras med att fler hellre vill fortsätta att arbeta än att ta tidig pension.²
- ”Floridaeffekten” sprider sig. Idag är 12 procent av befolkningen över 65 år, ett tal som stiger till 20 procent om 30 år. Inom ett kvarts sekel kommer 39 stater att ha samma eller större andel människor över 65 som Florida har idag.³
- Färre gamla räknas som fattiga (ett mått som används i officiell statistik USA) än barn. Enligt amerikanska statistikbyrån klassades 9,7 procent av medborgarna över 65 år som fattiga 1999, en nedgång från 10,5 procent 1998.
- Medianinkomsten ökade med 603 dollar i pensionärshushållen till 22 812 dollar från 1998 till 1999.
- Antal år med förväntad god hälsa, ”health expectancy”, mäts via pensionärsförbundet AARP:s stiftelse AARP Andrus Foundation.

---

¹ Second Wind, studie från Rutgersuniversitetet

² Purcell, artikel i Monthly Labor Review

³ New Opportunities for Older Workers, rapport från Center for Economic Development

- 72 procent av människorna över 65, som i genomsnitt kan förvänta sig att leva i 18 år till, uppger att de mår bra. Fast det bör påpekas att de högsta talen beträffande utbildningsgrad, hälsa och inkomster återfinns bland den vita befolkningen.⁴
- 5,3 miljoner pensionärer går på kurs, en ökning jämfört med 4,7 miljoner 1995.⁵
- Redan idag är andelen äldre förvärvsarbetsande högre i USA än i Västeuropa (nära 15 procent över 65). Det torde dels bero på att man inte i samma utsträckning använt förtidspensionering eller avgångsvederlag till människor över 60 år som permitteringsmetod, dels på att amerikaner värderar arbete högt och att äldre ofta tillåts stanna kvar även efter normal pensionsålder. Men särskilt bland kvinnor kan det också vara nödvändigt för att dryga ut en knapp pension.
- Under de massiva nedskärningarna, ”downsizing”, som skedde under det sena 1980- och tidiga 1990-talets strukturrationalisering i USA kom vittnesmål om att särskilt permitterade mellanchefer i 50-årsåldern hade svårt att hitta likvärdiga jobb. Enkäter från personalkonsulter visar att söktiden krympte till några få dagar även för arbetsökande över 50 år i takt med den sjunkande arbetslösheten under 1990-talet.
- Amerikaner avsätter gärna tid till frivilligverksamhet, men de som idag är 45–65 visar ett så stort intresse för olika typer av volontärbete att ett betydande tillskott av frivilliga kan väntas i skolor, i sjukvården, soppkök och i hemlöshetshärbärgen etc.⁶

Det tycks föreligga avsevärda skillnader i attityderna mellan amerikaner och svenskar. Enligt en Sifundersökning, som utfördes på uppdrag av Pensionsforum hösten 2000, tyckte nästan hälften av svenskarna i åldrarna 45–65 år att pensionen borde inträda vid 60 år och de som säger att de vill trappa ned före själva pensioneringen var något fler. Arbetsgivarna uppgav samtidigt att de inte var intresserade av fler deltidsarbetare eller att ha människor kvar till 67 år.⁷

---

⁴ Older Americans 2000, statistikstudie

⁵ Dallas Morning News

⁶ The New Face of Retirement, rapport från Peter D. Hart

⁷ Svenska Dagbladet

Gammal är coolast

Äldre medborgare i många västländer bidrar till familjeinkomsterna i högre utsträckning än vad som är allmänt känt, heter det i en av International Longevity Centers "långlivadestudier" av förhållandena i sex länder. I USA har nära 20 procent av "familjeöverhuvudena" förvärvsinkomster utöver pensionen. Fler äldre bor ensamma än tidigare (även i ett land som Japan med starka familjetraditioner). Fyra miljoner barn under 18 beräknas i USA bo hos sina far- eller morföräldrar. Fler amerikanska kvinnor än någonsin tidigare arbetar i högre åldrar.⁸ "Eftersom människor lever längre måste de arbeta längre, om inte detta hindras av fördomar och/eller lågkonjunkturer. Men det är svårt att tänka sig hur mer än 70 miljoner baby boomers inte skulle göra något annat hela dagarna utöver att kvittera ut Social Security och utnyttja Medicare" menar dr Robert Butler som är chef för International Longevity Center och som följt äldredebatten sedan mitten av 1950-talet.

Robert Butler utläser tre trender under denna period: Först en allmän samsyn som innebar att äldre varken betraktades som särskilt produktiva eller värda att anställa; sedan kom studier i gerontologi som visade att äldre både var produktivare och pålitligare än yngre (möjligen tog det längre tid för dem att utföra saker men det kunde uppvägas genom beting); därefter kom lagstiftningen där tvångspensionering förbjöds utom i enskilda yrkesgrupper. Nästa fas blir med nödvändighet, framhåller Robert Butler, en förlängning av förvärvslivet.

"Tidigare var den genomsnittliga pensioneringsåldern 62 år i USA, men förra året vände kurvan och nu dröjer pensioneringen ett tag till" upplyser Robert Butler.

En debattartikel på just detta tema i tidningen New York Times hade författats av professor Laura Carstensen, Stanforduniversitetet, som lett en statlig forskningsutredning om inriktningen på den framtida åldringsforskningen. Att tjafsa om 65 eller 67 år som obligatorisk pensionsålder och vem som ska stå för kostnaderna för receptbelagd medicin är oväsentligt med tanke på att individen numera åtnjuter en helt ny och lång fas i livet, konstaterade hon:

"Under det 20:e århundradet läggs 30 år till den förväntade genomsnittliga levnads-längden. Men denna fantastiska gåva firas egentligen inte, utan betraktas som en kris i vardande, en förändring som riskerar att förlama nationen, spräcka alla ekonomiska kalkyler och minska möjligheterna för de unga".⁹

I ett annat debattinlägg i samma tidning menade Annie Gottlieb, som arbetar med en bok om att fylla 50, att det glädjande nog märks tecken på att ålderssegreringen i colle-

---

⁸ Charting the Productivity and Independence of Older Persons, rapport från International Longevity Center

⁹ Carstensen: On the Brink of a Brand-New Old Age

gestäder, singelbarer, kontorsskrapor och äldrerevir i solbältet luckras upp:

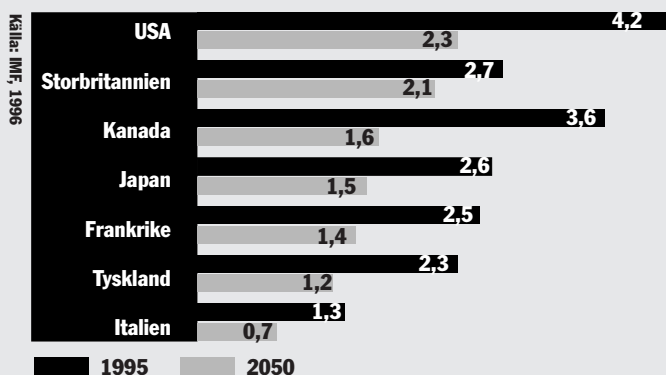
”Gamla människor har plötsligt blivit coola. Jag skulle påstå att vändningen kom med Internetekonomins dykning... när tilltufsade 20-åriga dotcom-moguler plötsligt tvingades att vända sig till erfarna chefer för råd om hur ett riktigt företag fungerar... Mogenhet och erfarenhet är numera något man kan stoltsera med”, framhöll Gottlieb.¹⁰

Dessutom uppger nästan hälften av amerikaner i åldrarna 65–69 att de aldrig haft det så bra som nu. Fast i vanlig ordning sköljer trenden lite väl häftigt och en del känner sig föranledda att protestera mot aktivitetshetsen. Ellen Karsh, som förbereder pensioneringen efter ett långt yrkesliv i New Yorks stadsförvaltning, författade en spydig krönika i Newsweek med följande rallarsving:

”Hör på nu, vill människor verkligen fortsätta att vakna i gryningen mörka vintermorgnar till skrällande väckarklockor efter 30, 40 eller 50 års slit för att rusa iväg till en kurs eller att rycka in som frivillig någonstans? Eller är det så att de hjärntvättats av ”inspirerande” nyhetsrapporter, som den jag såg om en 75-årig mormor som blev polis-chef, till att tycka att det är onormalt att sitta hemma och just inte ta sig för något mer än några rundor bridge?”¹¹

I nästa kapitel, som inleds med folk som o-pensionerat sig, beskrivs några enskilda människors upplevelser av de trender som märks i USA.

Andel övrig befolkning per pensionär

¹⁰ Gottlieb: At Last, We Elders Get Some Respect

¹¹ Karsh: Bungee Jumping? I'd Rather Watch Rosie

KAPITEL 2

Att "unretire"

Bill Schwartz, erfaren läkare, slog igen privatpraktiken och tänkte ägna sitt otium åt resor, målning och annat han aldrig fått tiden att räkna till. Sju år senare utövar den nästan 70-årige Schwartz fortfarande sitt yrke och dessutom ofta på ett mer tillfredsställande sätt än tidigare.

Redan i slutet av 1980-talet kontaktades han av välgörenhetsorganisationen Samaritan House som bistår indian- och invandrarfamiljer samt hemlösa i San Mateo i Kalifornien. Man ville inrätta en hälsoklinik och dr Schwartz ställde upp. Nu arbetar han här minst en eftermiddag i veckan och rekryterar andra pensionerade läkare för tjänstgöring i kliniken som tar emot 5 000 patienter per år.

"Det är nästan som förr i världen. Man kan sitta ned och prata med patienterna och lära känna dem" säger Bill Schwartz. "Om man varit 'doc' i hela livet blir det en del av ens identitet och när man slutar mister man den identiteten" fortsätter Bill Schwartz.

Han säger att en av tre läkare vill fortsätta praktisera och själv närmar han sig kolleger med en försiktig förfrågan om volontärtjänst ungefär sex månader före det datum han hört att de planerat att gå i pension. Efter den dagen väntar han i ytterligare sex månader för att ge dem en chans "att lufta sig" lite innan han kontaktar dem igen. Ett krav är, förstås, att de ska ställa upp gratis, men i gengäld svarar kliniken för den i USA så viktiga skadeståndsförsäkringen. I Kalifornien måste läkare dessutom förnya sin licens varje år, med 30 timmars fortbildning.

Eftersom samtliga läkare på kliniken arbetar ganska få timmar per vecka blir det en automatisk rotation där alla behandlar varandras patienter. Men detta, menar Bill Schwartz, innebär också en automatisk kontroll av vårdkvaliteten som torde vara bättre här än hos en åldrande familjeläkare. På frågan om det hänt att kliniken tvingats "avske- da" någon p g a ålder svarar Bill Schwartz ja. "Öron-, näsa-, halsläkaren hade blivit för darrhänt. Men då fick vår direktör, som är avlönad, ta ett allvarligt samtal med honom.

Han slutade och gick i pension och det var inte mer med det”.

Det dr Schwartz har gjort och ständigt övertalar andra att göra är att ”unretire” eller o-pensionera sig. Den som vill fortsätta arbeta, fast i mer eller mindre organiserad form, kan vända sig till en lång rad organisationer som fungerar som frivilligförmedlingar. I USA är det lärarbrist, precis som i Sverige, och skolorna välkomnar all hjälp de kan få. En av de här grupperna heter Experience Corps, där initiativtagarna berättar att organisationen tillkom som ett jakande svar på följande fråga:

”Om vi skapar nya roller, möjligheter och institutioner som bygger på existerande sociala program kan vi då, med hjälp av den kommande pensionärs vågen, få ett fantastiskt värdefullt socialt bidrag till hela samhället?”

Experience Corps i San Francisco har numera verksamhet i 18 städer och fungerar som sambandscentral mellan människor som vill hugga in och barn/föräldrar/skola. Det kan röra sig om mentorskap, extralektioner eller något annat under minst 15 timmar per vecka, mot en liten ersättning för utgifter för resor m m. Den klassiska inrättningen är annars fredskåren, Peace Corps, som president John F Kennedy grundade under ett bitvis idealistiskt 1960-tal. President Bill Clinton försökte efterlikna den med sin skapelse AmeriCorps, som dock vänder sig till ungdomar. Andra organisationer är AARP:s frivilligcenter, kristna grupper som Jesuit Volunteer Corps, statliga Retired and Senior Volunteer Program m fl.

Rehire retired

Anne Venuto har ett ovanligt jobb, hon är ”pensionärssamordnare”. ”De kontaktar mig och jag tittar igenom mina listor för att se var de skulle behövas” beskriver hon arbetet i det stora försäkringsbolaget Cigna med huvudkontor i staden Philadelphia.

På Cigna kallas programmet där man ”rehire”, (återanställer) sina ”retirees” (pensionärer) Encore eller Extranummer. På andra företag kallas liknande initiativ sådant som McMaster’s, Senior Leaders Program eller mer militanta namn som Retired Educators Advocating Change i staden Baltimore som aktivt arbetar för att pensionerade lärare ska inta klassrummen igen.

Encore instiftades i slutet av 1980-talet som ett sätt att locka tillbaka alternativt ge kunnig arbetskraft en möjlighet att fortsätta arbeta. En tidsgräns på 80 timmar per månad sattes för att inte deltagarna skulle bryta mot reglerna i företagets egen pensionsplan. Ett 80-tal personer finns med i Venutos listor på huvudkontoret. Uppdrag betalas per timme. ”Encore är mycket välkänt inom Cigna och tillämpas inom hela företaget. Ett incitament för arbetsledarna är att Encore blir betydligt billigare än att använda externa agenturer för tillfällig arbetskraft, som Manpower eller Kelly, med deras höga avgifter” menar Anne Venuto.

I "pensionärsbanken" finns alla typer av kunskaper representerade, från skadereglerare till chefssekreterare och kökspersonal. Den som tycker att han/hon släpar efter i kunskande kan begära att få vidareutbildning. Någon övre åldersgräns finns inte men Venuto citerar en direktör som en gång fastslog att "...de kan få fortsätta till 110 om de vill!". Hittills har ingen avvisats av åldersskäl.

Som framgår på annat ställe i denna rapport slopades inkomsttaket för utbetalning av pensionerna, Social Security, förra året i åldrarna 65–69. Detta väntas leda till en ökning av avlönat förvärvsarbete inom det åldersskiktet.

Under hösten 1999 och vintern 2000 gick det något av en cheffsjuka i direktionsrummen i amerikanska storföretag. Fler toppdirektörer än på länge fick gå i det kärvarer ekonomiska klimatet. Intressant nog återkallades i flera fall tidigare vd:ar för att återställa ekonomin. Samma sak hände i de krisade dotcom-företagen där man efter börsintroduktionsryran upptäckt att det behövdes "grown-ups" (vuxna) för att verkligen sköta företagets ekonomi.

Personalkonsulter medger att det föralldel finns äldre människor som passar in på stereotyperna. Alltså, fast i gamla hjulspår, oflexibla, oförmögna att klara nya tekniska system, svåra att samarbeta med. Ansvariga chefer måste därför vara medvetna om hur sådana negativa drag upptäcks vid intervjuer etc. Men seniorrekrytering kan, givetvis, bli en ny nisch för konsulter som bistår med liknande "career transitions".

Detsamma gäller det kunnande som sakta byggs upp om åldrandets fysionomi och hur fysiska och mentala aktiviteter håller människor igång. Ett flertal centra bedriver avancerad forskning kring detta tema och här har man t ex kunnat påvisa att "intellektuellt stimulerande arbete stärker kognitiva färdigheter i högre grad hos äldre än hos yngre".¹²

Medelålder: 73

Nej, nu har han faktiskt gått i pension, blir svaret när jag söker Mason Hartman som var 72 för ett par år sedan när vi talades vid och då skötte bokföringen i Vita Needle Company när sonen, nu 48-åriga Fredrick, tagit över vd-posten i det anrika företaget.

Vita Needle Company i Needham i Massachusetts grundades 1932 och första och andra generationens arbetare har ersatts av tredje och fjärde. Det unika här är att man inte har någon obligatorisk pensionsålder, tvärtom så finns både 70- och 80-åringar bland arbetarna som beskrivs som "ett moget team av sega New England-hantverkare".

---

¹² Retired? Fine. Now Get Back to Work, US News

Marjorie Boyd

Två tredjedelar av personalen är över 70 och medelåldern ligger för närvarande på 73 år. Fast en upprorsunge fick slås ned häromåret, bekände Mason Hartman på frågor om förändringsbenägenheten i företaget. Den 76-åriga chefssekreteraren hotade att säga upp sig i protest mot planerna på ett nytt datasystem.

”Fördelarna med en äldre arbetsstyrkas erfarenhet, värderingar, lojalitet och kvalitetskänsla är enorma, både för oss och kunderna” menar Frederick Hartman.

På Vita Needle tillverkas nålar, bl a den med minsta diametern i världen, för medicinskt och biomedicinskt bruk. Företaget har klarat några bakslag, som när aidskrisen medförde att engångskanyler fick ersätta gammaldags återanvändbara injektionssprutor. Hartman framhåller att moderna ”managementknep” som laganda och självstyrande enheter inte är något nytt på Vita, utan att sådant alltid tillämpats.

Nu kan också sägas att ett litet familjeföretag som detta gynnas av att samhället, dvs statliga äldresjukvården Medicare, betalar de dryga och stadigt stigande sjukförsäkringsutgifterna som ansvarskännande amerikanska arbetsgivare betalar för anställda och deras familjer. Vidare slipper man unga arbetares problem med barnpassning, föräldramöten m m. Personalen är inte fackligt ansluten och flexitid är vanligt. Ett krav ställs dock i Vita – att enskilda ska orka springa i trapporna i företagets något nedslitna fastighet.

Gammal är äldst

Jim Hansen tillhör de många erfarna hantverkare som jobbar i detaljhandeln, närmare bestämt i den landsomfattande gör-det-själv-kedjan Home Depot. De orangefärgade köpladorna ligger numera i utkanten av så gott som varenda amerikansk små- och storstad och där kan man köpa allt från färdiga badrumsinredningar till minsta lilla skruv eller en specialblandad färgnyans.

I de flesta butiker hålls kurser varje kväll under banderollen Home Depot University. Jim Hansen, med 26 års trädgårdserfarenhet, undervisar bl a i hur man anlägger stenpartier i trädgårdar. För yngre kunder, som sannolikt har manschetttyrken, är det en trygghet att kunna vända sig till de erfarna expediterna i de långa gångarna. ”Vi bryr oss inte om deras ålder”, understryker byggvaruhuskedjans grundare Bernie Marcus och Arthur Blank i sin bok, ”Built from Scratch”.

Företagets målsättning är att anställa endast de bästa, oavsett ålder, framhåller grundarna. De beskriver hur Gene, som var soldat i andra världskriget, började på Home Depot runt 1980 när han gett upp efter två fruktlösa försök att gå i pension. Gene kunde analysera färgkomponenter lika bra som modern dator teknik och om han var i tjänst ville kunderna absolut inte tala med någon annan, enligt Bernie Marcus och Arthur Blank.

Uppe före tuppen

Normalt tar Marjorie Boyd bussen vid halv sex-tiden på morgonen för att hinna till McDonald's på Georgia Avenue i Washington. Men inte just denna dag: ”Det är min födelsedag idag. Jag fyller 78” berättar hon.

Marjorie Boyd kan sägas vara ett levande exempel på den typ av livscyklar som de sociala nytänkarna i åldringsforskningen syftar på. Hon var sjukvårdsbiträde och gick i pension vid 60 år, ”för att alla andra gjorde det”. Snart var hon tillbaka igen som servitris på olika ställen och sedan 12 år fungerar hon som allmän hjälpreda och glädjespridare på McDonald's tre dagar i veckan mellan 6 och 11.

Ett skäl till att hon återvände till yrkeslivet är minnena av patienter som bara visnade bort och dog när de blev sysslösa. Ett annat är att hon faktiskt behövde inkomsttillskottet. Några planer på att sluta har Marjorie Boyd inte. ”Man är så gammal som man känner sig. Jag gillar att arbeta och jag gillar att träffa ungdomar – och de behandlar mig med respekt” säger hon.

McDonald's står ju i Sverige, egendomligt med tanke på företagets framgångar i landet, för en fördomsfull uppfattning om de dåliga jobb, McJobs, som sägs dominera i sysselsättningsökningens USA. Från amerikansk horisont ter sig detta lite underligt, eftersom de 20 miljoner nya jobben under 1990-talet varit betydligt mer mångfacetterade än så och eftersom McDonald's tar sitt samhällsansvar som ”corporate citizen” på stort allvar.

Genom att rekrytera äldre och handikappade försöker företaget aktivt att tvätta bort stämpeln som sista tillflyktsort för rotlösa och utbildade tonåringar. Äldreprogrammet kallas McMaster's. Internt sägs att äldre personal är lojalare och pålitligare och bidrar till stabilitet på arbetsplatsen.

Studier visar att åtskilliga företag inrättat "rehiring policies", eller program för att kunna knyta f d anställda till sig efter pensionen för att inte förlora värdefull kompetens eller behöva värva någon ny för dyra pengar. Hemarbete och flextid brukar utmålas som viktiga magneter för dem som nappat på arbetsgivarpropåer, ofta som konsulter. Särskilt attraktiva är människor med arbetsledarerfarenhet, med egna förmedlingar som Executive Interim Management i New York. Men ett råd som ges är: öka eget dator-kunnandet och peka hellre på erfarenhet än de många tjänsteår.

Sista skriket efter 85

Connie Hallquist fick iden till ärtiga accessoarer när hon letade efter en present till sin 87-åriga mormor. Nu driver hon webb- och postorderföretaget Gold Violin som bl a skyltar med följande i senaste kollektionen: ett matchande set i rött strutsskinn med fodral för hörapparaten och glasögonen. En röd käpp med mässingsknopp. En juvelbeskrädd pillerdosa. En kudde med formbar gelestoppning till bekvämaste stolen. Ett bärbart stöd för knäna och eldriven häcksax till den trädgårdsintresserade senioren. Och en käpp med dolt fack för medicinen, röd baklykta och extraljus.

Det skulle ju inte vara USA om det vore så att driftiga entreprenörstyper (eller "gerontreprenörstyper" som någon sagt) sökte affärsmöjligheter i de torra demografiska fakta som visar att "äldremarknaden" växer snabbt. Statistiken belägger dessutom att folk i dessa åldersskikt har det gott ställt och beredda att satsa sina pengar på nöjen, resor, kurser, restaurangbesök etc.

Gold Violin hade en mycket mogen kvinna i baddräkt som välkomstbild på hemsidan under vintersäsongen och har fått mycket publicitet genom rekryteringen av amerikansk modedesigns grand old lady, Pauline Trigère. "Pauline Trigère, som redan arbetar med vår nästa kollektion, symboliserar vad vi försöker säga om Gold Violin-märket – hon är vital, snygg, sexig – och är förresten 92 år gammal. Mottagandet har varit enormt positivt både från kunder och medier. Den dominerande kommentaren låter 'Det var verkligen på tiden', eller att någon äntligen tagit sig an seniormarknaden med både smak, stil och optimism" säger Connie Hallquist.

Hennes affärsidé är att förankra denna marknad som en nisch i sig, minst lika viktig som barn- eller tonårsmarknaderna. Gold Violins målsättning är vidare att bli ledande i denna nisch och nå uppmärksamhet genom att vinna priser, t ex en penna som senare rekommenderades av reumatikerförbundet. Pauline Trigère har sagt att en människa bör

ha en finkäpp till teaterbesöket och att hon tycker att rullatorer ser för trista ut idag.

Beräkningar visar att damer över 65 köpte kläder för nära 15 miljarder dollar 1999 och att de här kvinnorna faktiskt var mer köpsugna än 25–30-åringarna som är detaljhandelns vanligaste målgrupp. Äldre har både mer tid och pengar men har inte alltid varit nöjda med det utslätade utbudet, enligt både kunder, så kallade ”personal shoppers” och modeskapare som uttalar sig i en artikel i New York Times under rubriken ”Over 60: Fashion’s Lost Generation”. En varaktig ändring kan vara på väg, som fallet Gold Violin visar, liksom fotomodeller med grått hår i kataloger från kedjorna Bloomingdale’s och Banana Republic.

En av de tidiga profeterna på det här området heter Ken Dychtwald. Han skrev boken ”Age Wave” redan i början av 1990-talet och har ett marknadsföringsföretag i Kalifornien med samma namn. Bolagssymbolen av en kalifornisk surfingtopp för att ange att en mäktig äldrevåg snart sköljer över västvärlden och att Age Wave erbjuder databaser och inkubatorråd för dem som är intresserade av den här sektorn.

”Snart tillkommer ett helt nytt åldersskikt ”middlescence” (en ordlek som bygger på middle age, medelåldern, och adolescence, tonåren). Människor i åldrarna 40-60 blir själva kärnan i USA med krav på produkter och tjänster som kommer att dominera konsumentmarknaden de kommande 25 åren” menar Ken Dychtwald, även upphovsman till uttryck som ”nutraceuticals” (näring + läkemedel) och ”cosmeceuticals” (kosmetika + läkemedel).

Dychtwald hävdar att den traditionella linjära levnadsbanan – från skola, arbete, vila/pensionering – kommer att ersättas med ett nytt levnadsparadigm där ”utbildning, arbete och avkoppling tryfferar livet i regelbundna intervaller” och där det blir normalt för 50-åringar att sätta sig på skolbänken och för 70-åringar att inleda en ny karriär.

”Gammal”, men rik

Bill Manville skulle egentligen ha en bit kvar till pensionsstrecket men han slutade i för-tid. 1997 gick den då 58-årige Manville med på att byta jobb med en kollega på medie-företaget Bureau of National Affairs, BNA, i Washington där han hade varit anställd sedan 1973. Först ville han ta en månads semester, men när han kom tillbaka upptäckte han att den betydligt yngre kollegan fått hans tjänst och dessutom högre lön.

Bill Manville stämde BNA för åldersdiskriminering och han vann senare i domstol. ”Det rörde sig inte om ett byte” utan om ett förplanerat drag från arbetsgivaren för att peta bort honom, kommenterade Manvilles advokat.

Skadeståndet på 1,5 miljoner dollar togs sedan upp som en engångsavskrivning i bokslutet. BNA överklagade men släppte fallet i tysthet. Hela historien ledde till mycket sura miner hos övrig personal och bland aktieägarna – som tyckte att det inträff-

fade var otroligt klumpigt skött i ett löntagarägt företag som brukar skryta med att det alltid rankas på listor över USA:s bästa arbetsgivare.

Men det visar att USA:s lagstiftning mot diskriminering är hård, antingen det gäller sexuella trakasserier, religionsförföljelse, rasism eller diskriminering av handikappade. Det regelverk som inrättades från 1960-talet och framåt gäller, med Americans with Disabilities Act, ADA, som den senaste omfattande reformen 1990.

Lagen mot åldersdiskriminering Age Discrimination in Employment Act, ADEA, kan åberopas av människor över 40 år på arbetsplatser med fler än 20 anställda. Just åldersdiskriminering tillhör inte de vanligaste klagomålen (runt 14 000 per år) hos myndigheten EEOC, Equal Employment Opportunity Commission. Men det är tänkbart att de blir fler ifall en lågkonjunktur slår till och den alltjämt stora 40-talistgenerationen känner sig trängd på arbetsmarknaden.

Äldreorganisationen AARP verkar för att slopa den obligatoriska pensioneringen för t ex piloter och flygledare, med förslag om regelbundna rigorösa hälsokontroller istället. Klimatet för lite äldre arbetskraft är troligen bättre i USA än i Sverige, att döma av Sifos samhällsbarometer från 1999 som citeras i Pensionsforums ”Ja må vi leva i 120 år!” där människor som arbetat mer än tio år på samma arbetsplats ger uselt betyg på allt från löner, förmåner, arbetets organisation, jämställdheten, cheferna, interninformationerna m m.¹³

Men det finns en, troligen befogad, oro för hårdnande attityder om och när en lågkonjunktur slår till. Enligt en studie från International Longevity Center blev betydligt färre äldre män (45–59 år) av med jobben under lågkonjunkturen 1981–82 i USA än andra grupper, men i nästa dykning var permitteringarna lika vanliga i det skiktet som bland yngre (25–29). Detta motsäger den allmänna mediebilderna av att den senare recessionen skördade flest offer i tjänstemannaleden. Istället var den en ”blåställslågkonjunktur”.¹⁴ Om ovannämnda BNA kan för övrigt upplysas att man där, liksom bland många andra amerikanska arbetsgivare, tillämpar ett intressant käpp-morots-system beträffande sjukersättning. Varje anställd har 13 sjukdagar per år (med full lön). Om han/hon inte tar ut dem sparas de automatiskt från år till år och särdeles friska personer kan sedan ta ut innestående dagar som tidig pension enligt en viss formel och upp till en viss tid. Systemet missgynnar långtidssjuka och föräldrar med sjuka småbarn även om undantag görs i enskilda fall och särdeles generösa kolleger skänker sjukdagar till en ”bank”.

---

¹³ Hellman, Uvell: Ja må vi leva uti 120 år!

¹⁴ The Incidence of Job Loss, rapport från International Longevity Center

Nya invandrare

Maria Suarez är bara 25, men är frånskild med två barn, 6 och 4 år gamla. Efter skilsmässan bor hon tillsammans med sin syster, ett av hennes många syskon som utvandrat från Portugal till USA.

Hon försörjer sig på svartjobb som städerska, à tio-tolv dollar per timme eller dubbelt så mycket som den lagstadgade minimilönen. Hon arbetar hårt fem dagar i veckan, uppvisar påtaglig yrkesstolthet och tjänar omräknat i dagens valuta bättre än många svenskar. ”Det här ger mer frihet”, säger Maria Suarez om städjobbet, även om hon inte utesluter vidareutbildning på sikt.

Hon har dock inga som helst planer på att återvända till hemlandet, vilket gäller många invandrare man stöter på i USA. De börjar som taxichaufförer, servitriser, sjukvårdsbiträden, trädgårdsarbetare – eller som specialimporterade IT-expertter – och har blivit en slags framtidsgaranti i det amerikanska samhället.

Invandringen till Amerika under 1990-talet med ett inflöde på 1,1 miljoner per år (troligen fler, mörkertalen är stora) påminner om den runt förra sekelskiftet. Antalet invånare som är födda i utlandet uppgår till nära 10 procent eller bara ett par procentenheter lägre än under 1910- och 20-talen när fullastade fartyg från Europa anlände till kontrollstationen på Ellis Island.¹⁵

Runt hälften av de nya invandrarna (hittills har en dryg tredjedel valt att söka medborgarskap) kommer från Latinamerika med traditionellt högre födelsetal än i USA. Detta innebär att ”the browning of America” tilltar, men också att ålderskurvans utveckling är gynnsammare än i Västeuropa med fler förvärsarbetande per framtida pensionär.

Det har ju kommit flera larmrapporter i ärendet och en av de uppriktigaste presenterades av FN:s befolkningsenhet våren 2000. Slutsatsen här löd att befolkningen kommer att minska – och åldras – under nästa halvsekel i de stora EU-länderna, Japan, Ryssland och Sydkorea, men att USA har bättre förutsättningar att klara äldrevård och pensioner i och med den höga invandringen.

I Italien med notoriskt låga födelsetal väntas folkmängden minska från 57 miljoner idag till 41 miljoner 2050. I Ryssland dalar folktalet från 147 till 121 miljoner. Och i Japan sjunker folkmängden från 127 till 105 miljoner år 2050. Folkminskningar på runt fem procent förutses för Storbritannien och Frankrike, där invandringen av tradition varit högre.

Samtidigt väntas andelen människor över 65 år att fortsätta växa i de här länderna. Snabbast ökar pensionärerna i Spanien, där de väntas uppgå till 42 procent av befolkningen 2050. I Italien blir motsvarande siffra 38 procent, i Ryssland 33 procent och siff-

---

¹⁵ World Almanac, invandringsstatistik under 1900-talet.

ran hamnar på dryga 30 procent i Tyskland, Storbritannien och Frankrike.

När slutsatserna i rapporten, med titeln ”Replacement Migration” eller ”ersättningsmigration”, om behovet av ökad invandring sipprade ut i förväg hördes en del syrliga kommentarer i FN-korridorerna i New York och i olika ”think tanks” om att folk i en lång rad länder nog måste vänja sig vid tanken på att hämta arbetskraft utifrån. ”Det här är kalla fakta, inte politik. Berörda regeringar måste ta dessa siffror i beaktande” menade Joseph Chamie, chef för FN:s befolkningsenhet, efteråt.

FN:s demografiska experter målar upp flera tänkbara framtidsbilder med dramatiska höjningar av pensionsåldern och försämrade sociala förmåner om inte invandringen ökar. Allvarligast är, enligt Chamie, läget i Japan som har minimal invandring och där arbetskraftsbrist redan råder i en del branscher. Enligt rapporten skulle runt tio miljoner invandrare krävs för att upprätthålla samma andel förvärvsarbetande per åldring som 1995. Medianåldern i Japan förmodas stiga med hela åtta år, från 41 till 49 år, under det kommande halvsekle.

Chamie påpekade att flera u-länder, inte minst Indien, har en stor arbetskraftsreserv som kan bli en del av lösningen. I USA framförs krav varje år från IT-industrin, som är påhejad av kongresspolitiker, på att öka invandringskvoten av vissa specialister för att lösa arbetskraftsbristen – samtidigt som ledande amerikanska företag lägger ut uppdrag i det engelsktalande Indien. Kommentarer om att fler kvinnor kan komma ut på arbetsmarknaden i en del av de berörda länderna avvisades med att det inte räcker.¹⁶

Testosteronsalva mm

Jim Thornton, skribent i pensionsförbundet AARP:s tidning *Modern Maturity*, har ställt upp som volontär för att testa AndroGel. Det är en ny typ av utvärtes testosteron som ska ersätta det bortfall som mellan 10–25 procent av män över 70 år drabbas av.

Medel som dessa och potenspillret Viagra bör troligen bara skrivas ut av läkare. Men den självupplevda artikeln om nya muskler som hjälpte författaren till bättre utslag på golfbanan blir ändå ett kul vittnesmål om vilka produktnyheter som kan väntas inom en inte alltför avlägsen framtid. I andra medier uppmärksammas sådant som LifeShirt eller ett slags flytvästliknande skjorta med utrustning för ständig mätning av vissa värden (typ blodtryck, syrehalt) som sedan automatiskt vidarebefordras till sjukhusets dator.

Professor Laura Carstensen vid Stanforduniversitetet konstaterade att forskningen är nära genombrott på en rad områden som har med minnet och andra vitala funktioner att göra. I en debattartikel i *New York Times* radade hon upp följande fantasiegående

---

¹⁶ Replacement Migration, FN

nyheter i pipeline:

- biomedicinska rön om benskörhet med möjlighet att stärka skelettet
- chips som byggs in i glasögonlinser och vidgar synfältet
- allt ”smartare” hus hjälper gamla att klara sig på egen hand
- psykologiska landvinningar om vad det är i de mänskliga relationerna som bidrar till ökad livslängd, samt ökad insikt av värdet av utbildning och annan stimulans för att fördröja senilitet.¹⁷

Ett exempel på det senare är en studie om gamla som ramlat med allvarliga men som följd. Det sades att orsakerna kan vara benskörhet, reumatism eller andra sjukdomar, men också yrsel till följd av medicinering samt dålig belysning. I studien från New Yorks Hospital for Special Surgery framhölls att många som fallit dessförinnan upplevt någon traumatisk händelse och att de därför kanske blivit mindre medvetna om omgivningen.¹⁸

Det skulle ju heller inte vara USA om det inte lades så att säga kapitalistiska aspekter på åldrandet. I privatekonomitidningar görs genomgångar av farmaceutiska pionjärföretag som forskar kring ”åldringsgener” och på sikt kan ge enorma vinster. Tanken är att en majoritet av västvärldens befolkning inte bara borde kunna leva till 122 år, den högsta ålder som hittills officiellt erkänts, utan till 150 år eller ännu mer om vissa till synes inbyggda försvagningsfaktorer kan elimineras.

Nobelpristagare talar gärna om den fördubblade livslängden hos bananflugan som en av de mest förbisedda vetenskapliga bragderna på sistone, vid sidan av kartläggningen av alla gener. Biologen Michael Rose vid University of California i Irvine i Kalifornien, som var först med bananflugeexperimentet, konstaterar att vissa levande organismer, som havsanemonen, inte har begränsad livslängd och att detta skulle kunna ge lärdomar som gagnar människan.¹⁹

Företagen som utmålats som tänkbara börskometer har namn som Curis, Genzyme Tissue Repair, Aastrom Biosciences, Incara, StemCells, Integra LifeSciences Holdings, Biomet, GenSci Regeneration m m. I första hand handlar det om enormt betydelsefull vävnadsforskning (tissue) som gör det möjligt att läka sår och benbrott. Men associationerna leder sedan vidare till fantasifulle gentekniska Frankensteinidéer och rön tyder på att det kan bli möjligt att använda den sjukes egna celler till odling av ny hud eller något annat. En tilltagande etisk debatt om kloning och forskning kring mänskliga embryon torde komma.

---

¹⁷ Carstensen

¹⁸ The Meaning of Falling, Newsweek

¹⁹ Eternal Youth, Worth

Retire rich!

Linda och Bill Young, solbrända och sittande på några stenar vid strandkanten, prydde omslaget till månadstidningen Money nyligen. Rubriken skrek ut Retire Rich! med tips om att det räcker med en timme för att skapa en framgångsrik strategi.

Bill Young var brandman fram till 57, när pensionstvangen inträdde, men eftersom han ser bra ut och råkar bo nära Hollywood fanns en ny karriär inom räckhåll – småroller i olika tv-serier och i en såpa uppträdde han som chef för hela brandkåren. ”Det handlar inte om pengarna, utan om att uppfylla drömmar” vittnar Bill Dempsey (hans alias i Hollywood) som kan kallas ”bumerangpensionär”.

I tidningen porträtteras fler till synes lyckliga par som berättar detaljerat om sitt sparande och sina framtidsdrömmar. Månadstidskrifter med liknande råd fyller tidningsstånd och kiosker, samma gäller för bokhandeln med åtskilliga hyllmeter privatekonomi.

Förklaringen till det rikliga utbudet är det faktum att de stora efterkrigskullarna (födda 1946–64) uppgår till hela 76 miljoner personer och att många först nu börjat spara när de insett att strecket 65 närmar sig med stormsteg. En del av råden är löjligt förenklade, andra mycket tänkvärda med tabeller över hur mycket (eller egentligen, hur mycket mer än folk i allmänhet tror) sparkapital som är nödvändigt för att bibehålla den standard de vant sig vid.

För att generalisera en smula finns det i USA en större medvetenhet om behovet att spara till ålderdomen än vad fallet var tills helt nyligen i Sverige (att amerikanerna sedan inte gör det är kanske en annan historia). Det allmänna pensionsskyddet och den offentliga äldrevården täcker inte alltid individens behov – och i synnerhet långvård kan bli en enorm börda för de gamla och deras anhöriga.

Som jämförelse med svenska förhållanden kan följande nämnas:

Ett par i Mellanvästern, han är 86 och hon är 83 år, räknar efter försäljningen av villan häromåret med att deras sparkapital uppgår till knappt 400 000 dollar. De flyttade direkt från egna hemmet till serviceboende i privat regi och efter en tillväjningsperiod trivs de bra.

För en liten enrumslägenhet, med alla mål inkluderade, betalar de runt 2 300 dollar per månad, eller ungefär 700 dollar utöver deras gemensamma pensionsinkomster. Detta gap samt alla andra utgifter måste de täcka via sina kapitalinkomster. Generös service ges i servicehuset som har två avdelningar, en för friska, en för dementa eller personer med lindriga rörelsehandikapp. Larm till sköterska ingår, liksom viss städning och tvätt, i övrigt finns bl a läkarmottagning, minibutik, bank, buss till affärer, gudstjänster, dator, bibliotek, bar med underhållning på fredagarna.

Ett långvårdshem tillhör också komplexet, men då stiger avgifterna dramatiskt, till över 3 000 dollar per person och månad. Om antingen ena maken eller båda makarna

måste få sådan vård sinar deras bankkonton inom några år.

Realistiska granskningar av baby boomers sparande hittills tyder på att nästa våg av pensionärer nog måste hålla i slantarna lika hårt som de frugala 80-åringar som formades av depressionen på 1930-talet.

Solen i Sun City

Eileen Alberts tillhörde, tillsammans med den avlidne maken Norman, de mänskliga flyttfåglarna som kallas "snow birds". De drar flockvis från snön och kylan i Illinois, Michigan, Minnesota, Wisconsin, och för all del Kanada, söderut till Arizona, Florida och i allt högre utsträckning Nevada som är USA:s snabbast växande delstat.

Alberts började som många andra, med en husbil, men så småningom köpte de en enplansvilla i Sun City i utkanten av Phoenix. Här kan Eileen, som har en optimistisk livssyn trots personliga tragedier, få utlopp för sina konstnärliga talanger på målarkurser och i talangtävlingar.

För besökaren är Sun City en märklig syn. Alla huvuden är kala eller vita. Människor färdas antingen i bekväma gamla amerikanare, små golfbilar eller stora trehjulingar. Under kalla dagar ångar det ur de uppvärmda poolerna. Restaurangerna stänger tidigt och när det är utomhuskonsert ljuder toner från 1940- och 50-talen. Här och där bland de palmkantade gatorna reser sig massiva sjukhuskomplex, däribland en filial till USA:s bästa sjukhus Mayo Clinic. Åldersgränsen är 55 även om undantag kan medges för anhöriga vårdare.

Den första Sun City byggdes 1960 av visionären Del Webb. Nu är det börsnoterade företaget ledande i nischen "age restricted communities". Hittills har 13 Sun Cities uppförts på nio orter, från Arizona till Illinois, men talesmän för företaget bekräftar att en skiftning märks från den avslappade livsstil som utmålades i de första affischerna. I det nuvarande pr-materialiet används sloganen som "Retire Without Really Retiring" och "Shatter the Myth of Retirement".

Utomstående kritiker menar att detta är ett felaktigt tänkesätt, att isolera ”senior citizens” i enklaver där de kan slippa betala skatt till skolor och annan samhällsservice. Men de boende i Sun City tänker mer på trygghet, säkerhet och umgänge med likasinnade. Och samma gäller i andra konkurrerande pensionärsbyar med golfbanor, swimming-pooler, samlingslokaler etc. dit människor som närmar sig 60 flyttat. Att döma av tidningsrapporter om tillväxten i branschen tilltalar det här helserviceboendet även yngre, som dessutom anmärker att ”här finns gott om barnvakter”.

100+

Thomas Perls som är ganska ung själv tillbringar en stor del av sin tid tillsammans med människor som fyllt 100 eller mer. Sedan 1992 leder han projektet New England Centenarian Study vid Harvarduniversitetets medicinska fakultet och han inriktar sig för närvarande på att hitta den ”långlivade genen som kan vara förklaringen till att en del människor lever så länge.

En sanning man snart lär sig i USA är att de absoluta talen alltid blir enorma i ett land med över 281 miljoner invånare. Den åldersgrupp som växer snabbast proportionellt sett är, kanske något förvånande, 100-åringarna. För närvarande finns det runt 72 000 amerikaner som kan kalla sig ”centenarians”. År 2030 beräknas antalet 100-åringar att ha ökat till 325 000 och år 2050 kan de bli närmare en miljon.

Det stora kortföretaget Hallmark har inte missat denna trend och saluför numera gratulationskort ”På din hundra födelsedag” med inskriptioner som: ”Så många dyrbara minnen och drömmar som besannades”.

”Rökning är mycket sällsynt bland hundraåringar, liksom dramatisk övervikt” kommenterar Thomas Perls som dessutom empiriskt vet att en 100-åring ofta har syskon som uppnått hög ålder.

Enligt Perls och hans kollega Margery Hutter Silver pågår det, glädjande nog, en förändring i synen på riktigt gamla från att ha varit medicinberoende kollin till att bli individer med rika erfarenheter. I en gemensam bok beskriver de både troliga medicinska orsaker till lång livslängd och knep för att hålla sig alert.²⁰

Naturligtvis är det ingen som tänker sig att 100-åringar ska arbeta. Men däremot är deras blotta existens ett bevis för en tes som ofta framförs i sammanställningar över framtidens tillväxtsektorer – åldringsvården kommer att blomstra de närmaste årtiondena.

---

²⁰ Perls, Hutton: Living to 100/Lessons in Living to Your Maximum Potential at Any Age

KAPITEL 3

Populära pensioner

I det föregående kapitlet beskrevs en del av de strömningar som har kunnat iakttas i USA under de senaste åren. Det följande avsnittet beskriver mer torra fakta om pensionssystemet och debatten om de utgifter som väntas under kommande årtionden.

I augusti 1935 undertecknade den dåvarande presidenten Franklin D. Roosevelt vad som skulle bli 1900-talets allra viktigaste sociala reform i USA. Det nya pensionssystemet, Social Security, hade snart uppnått målet att uttradera den omfattande fattigdomen bland den äldre befolkningen. Idag kan amerikanerna tacka Social Security, samt det federala systemprogrammet Medicare, för att just gamla tillhör de skikt som har det bäst.

Social Security är ett så kallat pay as you go-system där dagens premieinbetalningar går direkt till pensioner. Det var egentligen aldrig tänkt som den enda inkomstkällan för äldre. Helst bör pensionären ha rejäla besparingar för att fortsätta leva på samma standard som förut. Det är många som lagt undan en slant eller använder sig av finurliga påhitt som ”omvänt lån” där banken betalar en summa till den boende/ägaren mot inteckningar i huset. Men i det starkt skiktade USA finns det stora grupper som enbart släpar sig fram på de månatliga Social Security-checkarna – och det är ett bidragande skäl till att fler gamla förvärvsarbetar i USA än i andra länder.

Utbetalningarna bygger på den enskildes lön under intjänandeåren (average indexed monthly earnings). Pensionsbeloppen fastställs enligt indexering i december varje år. Maka/make och barn till avlidna eller sjuka kan få Social Security. Det genomsnittliga beloppet under år 1999 uppgick till 804 dollar per månad, medan maximisumman låg på 1 405 dollar per månad. Runt 35 miljoner människor har Social Security.²¹

Enskilda kan ansöka om Social Security från 62 års ålder men då krymper beloppen.

---

²¹ Social Security Administration, World Almanac.

Social Security utgår från 65 års ålder för människor födda 1938 eller tidigare och åldersstrecket kommer successivt att höjas till 67 år för människor som är födda 1960 eller senare.

Den som väntar med att ta ut sin Social Security kan senare tillgodoräkna sig poäng (credits) för varje månad upp till 70 års ålder och senarelägga pensionsutbetalningar som då blir större. Maximibeloppet ligger fortfarande på drygt 17 000 dollar per år.

I USA pågår, precis som i andra västländer, en skrämmande beräkning av antalet aktiva yrkesarbetande per pensionstagare. På 1940-talet gick det över 40 verksamma personer per pensionär, för närvarande ligger siffran på 3,4 och den väntas sjunka till 2,0 om 30 år. Statistiken ser sig betydligt gynnsammare för USA än för många andra västländer i och med kraftiga invandringen under 1990-talet – vilket medför att varningarna från FN och OECD om urholkad välfärd inom några årtionden är något mindre alarmerande beträffande USA.

Livsfarlig spänning

Pensionerna kallas ”the third rail of American Politics”. Den politiker som vågar nudda vid Social Security riskerar att dö precis som när man vidrör den strömförande skenan mellan tågspåren. Samtidigt har det i åtminstone tio-femton år varit en vedertagen sanning att pengarna i pensionsfonden, Social Security Trust Fund, kommer att sina inom en inte alltför avlägsen framtid.

I förra årets valrörelse tog båda kandidaterna upp pensionerna och den förmån som

äldre helst av allt önskar sig – bidrag till allt dyrare utgifter för allt dyrare mediciner. Demokraten Al Gore föreslog ett slags matchat sparande med en mycket generös läkemedelsförmån, medan republikanen George W Bush lade fram förslag till en något mindre omfattande läkemedelssubvention och löften om en försiktig privatiseringen av systemet.

Demokraterna motsätter sig bestämt en privatisering. Den liberale ekonomen Paul Krugman tillhör också kritikerna och menar att förklaringen till att den relativt dåliga utdelningen i Social Security-systemet är "... att dagens arbetskraft i praktiken beskattas för att betala gamla fordringar på systemet".²²

När väl Bush hade flyttat in som ny president i Vita huset valde han att hänskjuta pensionsfrågorna till en utredning. Vårens sviktande aktiekurser kan ha bidragit till att hans beslut inte blev så uppmärksammat, eftersom jämförelserna mellan Social Security-systemets tillväxt och börsuppgången inte längre ter sig lika intressanta. Exakt vad som kommer hända med subventioner till äldres dyra receptbelagda mediciner återstår att se när kongressen manglat frågan. Sådana läkemedelsbidrag har varit en het fråga under ett par år utan att någon godtagbar kompromiss kunnat smidas i denna hårt polariserade församling.

Beträffande Medicareprogrammet som infördes 1965 (det täcker 39 miljoner äldre och kroniskt sjuka) väntas Bush föreslå mer privata inslag. Ett sådant skifte har redan inletts av kongressen och president Clinton med följden att s k HMO:s (Health Maintenance Organizations, ett slags vinstdrivande vårdkollektiv) får konkurrera om Medicarepatienterna. Förutom ökad konkurrens gick Bush till val på ett förslag om att slå ihop de två delarna i Medicare (A: sjukhusvård, B: läkararvoden) i en gemensam pott för att underlätta framtida planering.

Men trots de stora, och huvudsakligen obesvarade, frågorna om den framtida finansieringen av Social Security och Medicare kan George W Bush sägas ha något av en drömsits i utgångsläget – fortsatta överskott i den federala budgeten spås.

Fler arbetar längre

Så sent som på 1950-talet arbetade nästan hälften av alla amerikanska män över 65 år. Talet dalade sedan stadigt till 1965 (när allt fler tjänat in fulla pensionsförmåner) för att falla ytterligare och så småningom stabiliseras kring 16–17 procent under åren 1985–99.

För det andra könet låg talen betydligt lägre (runt 10 procent) och det beror på att

---

²² Krugman: The Pig in the Python

amerikanska kvinnors förvärvsfrekvens var lägre än exempelvis de svenska fram till ganska nyligen.

Men andelen förvärvsarbete i högre åldersgrupper väntas stiga både bland män och kvinnor den närmaste tioårsperioden, eftersom fler vill fortsätta jobba. Även om en del av det höga arbetskraftsdeltagandet under 1990-talet berodde på den starka ekonomin kan förklaringar också sökas i det faktum att pensionsformerna förändrats, till att bli mer åldersneutrala, enligt Patrick Purcells analys av arbetsmarknadsstatistik.²³

Lägre skatt, högre lön

Även i det normalt tröga amerikanska politiska beslutsfattandet kan man hitta exempel på att beslut, med populistisk prägel, snabbt kunnat fattas.

En sänkning av arvsskatten, eller ”dödsskatten” som den kallas, är på väg med följden att dödsbon på upp till en miljon dollar undantas från arvsskatt efter år 2006 (mot tidigare gällande maxbeloppsgränsen på 675 000 dollar). För bönder eller familjeföretagare blir det nya taket 1,3 miljoner dollar vilket betraktas som en generös regel.

Begreppet ”entitlements” för de massiva transfereringarna till Social Security och äldrejukvården Medicare kan översättas med ”jag-är-berättigad”. Trots att det i USA råder en helt annan syn på skatter, bidrag och individuellt ansvar än i Sverige värnar de flesta svartsjukt om rätten till Social Security. Och trots att dagens pensionärer får ut betydligt mer än de betalat slopades nyligen inkomstprövningen alltså att pensionen minskade om mottagaren hade andra inkomster – utöver en viss nivå – helt för Social Securitytagare i åldrarna 65–69 år (men den behölls för dem som beviljats pensionsutbetalning i förtid).

Den vanligaste pensionssparformen kallas 401(k) efter en lagparagraf och har funnits i 20 år. 31 miljoner amerikaner sparar i sådana fonder via 315 000 arbetsgivare (som ofta matchar det skattebefriade sparbeloppet) och här är möjligheterna stora att snickra till en sparpeny som passar individen. Framgångarna med 401(k) och annat skattefritt sparande, som IRA:s eller individuella pensionssparkonton, har emellertid inte genererat önskad omfattning av sparandet. Det bidrar till djup makroekonomisk oro över det ynkliga privata sparandet i USA jämfört med länder som Frankrike eller Japan.

En annan dyster realitet i USA där den enskilda ofta blir mer utlämnad än i välfärds-samhällena i Västeuropa är att en del företag beskylls för att dra ned på utlovade förmåner till f d anställda. I bästa fall gäller det urholkat försäkringsskydd, i sämsta fall kan pensionspremien ha varit knuten till bolagets fallande aktiekurs eller ha krympts genom

---

²³ Purcell: *Older Workers: Employment and Retirement Workers*

företagsekonomiska felbedömningar.

I enkäter uppger folk att de inte är särskilt nöjda med arbetsgivarens pensionsplan. Endast en dryg tredjedel sade att de är mycket nöjda när Rutgersuniversitetet frågade. Just detta universitet i New Jersey har flera avdelningar som följer fackliga och arbetsrättsliga frågor. Vidare framkom:

28 procent planerade att använda vinsten vid försäljning av villan som pensionstillskott. Hela 38 procent räknade med att skaffa extrainkomster via deltidsjobb. Nästan en fjärdedel svarade att de väntade på arv (amerikaner födda 1946–64 blir också mottagare av vad som anses vara den största förmögenhetsöverföringen någonsin när deras föräldrar dör). Precis som i andra länder riskerar kvinnorna att få det sämst ställt. Tio procent av dem misstänkte att de aldrig skulle få råd att pensionera sig, motsvarande tal bland männen var fem procent.²⁴

Generationskrig

Över en tredjedel av den federala budgeten går oavkortat till befolkningen över 65, som är den enda gruppen med fullgott allmänfinansierat sjukförsäkringsskydd. 1965 var motsvarande siffra 16 procent men andelen öronmärkta medel kan stiga ända upp till 84 procent år 2050, enligt beräkningar från Vita huset.

Pensionerna, Social Security, och äldresjukvården, Medicare, är som redovisats under rubriken Livsfarlig spänning regelbundet föremål för häftiga debatter. Men det är glest mellan de verkliga reformerna och pessimister tvivlar på att någon politiker vågar skriva ut den beska medicin som behövs.

Organisationer som AARP (pensionärsförbund är lite väl snävt, det rör sig snarare om en enorm påtryckargrupp för människor över 50) väger tungt i det informella remissförfarande som "lobbying" utgör. Och så lär det fortsätta, eftersom det tillkommer 400 pensionärer varje dag. En annan förening, som är särskilt aktiv i valtider, heter National Council of Senior Citizens.

Valdeltagandet är betydligt högre bland väljare över 65 än i andra grupper. Eftervälsstudier 1996 tydde på att 67 procent av väljarna över 65 röstade då, mot 49 procent av 25–44-åringarna och 32 procent av 18–24-åringarna. I valet år 2000 gjorde i synnerhet demokraten Al Gore en medveten framstöt bland gamla och det tycktes ha ökat väljarstödet för honom, dock inte så mycket som krävdes i Florida.

Enligt åtskilliga bedömningar ligger Medicare-programmet sämre till än Social Security. Ett grundskydd kan kompletteras med en extraförsäkring och i princip innebära fri sjukvård

---

²⁴ Second Wind: Workers, Retirement, and Social Security, Rutgers University.

i ett land där läkarna inte drar sig för dyra åtgärder – och där patienten har för vana att söka en ”second opinion” hos en annan läkare.

Under valrörelsen hördes, dock, en och annan röst som kritiserade Al Gores läkemedelsförslag som en oförsvarlig present till en redan gynnad grupp.

En av dessa var Andrew Sullivan, en motvallsstyckare som utvandrat till USA från Storbritannien. I en elak krönika i tidskriften *New Republic* framförde han följande:

”På många sätt lever vi kanske i en kulturell ömsningstid för de gamla. Vi tänker oss dem som fattiga och utsatta gamla kufar, när de i själva verket är välnärda, utvilade och nöjda. Läs AARP:s glansiga broschyrer och du möts av en storm av siffror och fakta som visar hur livskraftiga, framgångsrika och självständiga dagens åldringar är; 46 procent uppger att de har råd till allt vad de vill, 33 procent flyger (fler än bland dem som är under 50) när de reser, 61 procent håller sig till ett majonnäsmärke och så vidare”.²⁵

Inte så förvånande anser Sullivan att pensionsåldern bör höjas till 68, att Social Security måste inkomstprövas och att Medicare bör tas över av privata näringslivet.

Peter G Peterson, en välkänd bankman, som skrivit boken ”*Gray Dawn*”, tillhör också dem som anklagar politikerna för att inte våga tala klarspråk om de besvärliga val som väntar när de gamla blir fler och high-tech-medicinen ännu mer sofistikerad.

”Varför är det så få som inser vidden av denna utmaning?” undrade Peterson i en debattartikel i *New York Times* där han skyllde detta på två missförstånd som ”bedövat sinnena”. Det gäller dels myten om att Social Security-fonden är välfylld utan att folk tänker på framtida utbetalningsålägganden, dels myten om att tillväxten i Den nya ekonomin löser alla problem.²⁶

Krönikören Robert Samuelson, som publiceras bl a i de stora drakarna *Washington Post* och *Newsweek*, tillhör också generationskrigshetsarna. I en kolumn valhösten 2000 ifrågsatte han arvsskattesänkningarna och förslagen till generösare Medicare-förmåner. Han efterlyste ett nytt språk för att kunna diskutera rättvisa mellan generationerna och undrade ”I vilken utsträckning är det rimligt att välbesuttna pensionärer subventioneras av staten?”²⁷

Men en och annan går till storms mot liknande svartmålande. Marc Freedman som grundat den ideella organisationen *Civic Ventures*, menar istället att den stora friska seniorbefolkningen är en oanvänd råvarukälla med enorm potential.

”Endast fem procent av de här individerna vistas på sjukhem och den överväldigande majoriteten har inga som helst handikapp” påpekar Freedman i sin bok ”*Prime Time*”

---

²⁵ Sullivan: *Old Guard*

²⁶ Petersen: *Our Graying Budget Priorities*

²⁷ Samuelson: *The Looming Generation War*

med upplysningen att åldringsstudier i själva verket tyder på en stadig nedgång av olika slags handikapp i det äldre befolkningsskiktet.²⁸

Det äldre har ett överflöd av tid och det jämställer dem med gamla seklers aristokrater, påpekar Freedman med en hänvisning till en brittisk historiker. Vid pensioneringen frigörs upp till 25 timmar per vecka för mannen och 18 för kvinnan. Dessutom har de praktiska kunskaper och erfarenheter och, kanske, visdom.

Boomers boomar

En gång litade de inte på någon över 30, men inom de närmaste åren närmar sig den trendsättande generation som i USA döptes till "baby boomers" pensionsåldern.

Nu tycker de att gammal, det blir man först vid 79.

Bland de första boomer-pensionärerna återfinns den näst yngste presidenten någonsin, Bill Clinton som är född 1946, i likhet med nuvarande presidenten George W Bush. Det var det året födelsetalen efter andra världskrigets slut började svälla. 2011, eller tidigare, börjar utflödet av de här erfarna människorna från arbetsmarknaden men nästkommande generation är inte riktigt stor nog att fylla hålen.

Begreppet baby boomers har en nästan mytisk klang och omtalas mer sällan i negativa termer å la svenska "jätteproppen Orvar" som ett hinder för yngre. Det var boomers som var de första tonåringarna, det var boomers som spräckte gamla sociala konventioner – och det är boomers som nu förmodas ställa hela tanken på åldrande och pensionering på ända.

Den mäktiga påtryckarorganisationen AARP, med 34 miljoner medlemmar och en välfylld kassakista, gick i bräschen för ett tag sedan för den typ av imageförändringar som lär accelerera. Hädanefter ska man aldrig mer använda de ord, särskilt då "retired", som förut ingick i namnet American Association of Retired Persons. Förbundet ska enbart bli känt som förkortningen AARP, uttalas "aaarp".

Ordet "retiree" används förresten inte särskilt flitigt, utan "seniors" eller "senior citizens" är betydligt vanligare. Det funderas för övrigt en hel del på nya ord som kan ersätta "old" för människor som inte tycker att de är särskilt gamla ens vid 70.

Som antydde under rubriken Sista skriket efter 85 i ett tidigare kapitel gnuggar trendprofeter och reklamkare geniknölarna när de nu närmar sig en explosivt växande äldremarknad. En del cyniker kallar det för alltför positiva "massillusioner", andra tror att boomers som slutat röka och äter mindre fett kan ha femton extra produktiva år framför sig.

---

²⁸ Freedman: Prime Time

Marc Freedmans bok "Prime Time", som nämndes i förra avsnittet, är något av en pamflett för frivilligarbete. Förebilder som förre presidenten Jimmy Carter som bygger hus till fattiga i organisationen Habitat for Humanity lyfts fram. Men Freedman manar också lagstiftare att engagera sig i "meningsfull övergång för äldre till nya roller där de stärker och revitaliserar samhället". Han tänker sig ett omfattande program av typen "GI Bill", med utbildningsbidrag för hemvändande soldater efter andra världskriget. En sådan "Third-Age Bill" skulle innehålla initiativ för att engagera äldre, möjlighet till studier inför en "andra karriär" och forskning kring denna nya växande grupp av "third agers". Det senare är samma franskinspirerade uttryck som Betty Friedan använder om en tredje rik och givande ålder, efter barndomen och efter förvärvsarbete och familjebildningen. Bland de inspirerande exemplen Freedman nämner märks bl a "Academy Village" i Tucson i Arizona, en "by" som uppförts av Arizonauniversitetets avgångne rektor Henry Koffler endast tio minuters bilfärd från universitetsbiblioteket.

"Vem kan spela golf i trettio år" undrar Koffler retoriskt och berättar att de boende ska kunna ägna sig åt livslångt lärande eller fortsätta sin forskning, sitt författarskap eller något annat.

Nytänkande krävs

Vetskapen om åldringsexplosionen är ju knappast färsk. Tvärtom har politiker och ekonomer grunnat över denna demografiska utmaning länge. Förslag till höjd pensionsålder har framförts och är redan på väg i många länder, däribland USA.

Nytt är, förhoppningsvis, en mer nyanserad syn på sambanden mellan ålder/sjukdom och en insikt om betydelsen av (hjärn)aktiviteter som motmedel mot åldrande.

Uttryck som "bumerangpensionär" eller "o-pensionering" inger förhoppningar om att 65-strecket försvinner som konstlad tidsgräns, efter vilken kunskaper och erfarenheter blir värdelösa.

Forskningsinstitutet Committee for Economic Development, CED, utkom förra året med den omfattande rapporten, "New Opportunities for Older Workers", där utgångspunkten är att äldre arbetskraft utgör en guldgruva. "Nuvarande praxis och regler, såväl privata som offentliga, reser hinder för fortsatt anställning för äldre medborgare. I många privata pensionsplaner "bestraffas" arbete efter en viss ålder, ofta så låg som 55 år, samma gäller vissa inslag i Social Security" heter det hotfullt.²⁹

CED understryker att baby boomers kommande beslut om jobb, pensionering etc får enorma ekonomiska konsekvenser för samhället som helhet. Många boomers vill jobba

---

²⁹ New Opportunities for Older Workers, Committee for Older Workers.

längre och gillar inte alls den stereotypa pensionärstillvaron. Men för att de ska kunna fortsätta arbeta krävs omfattande förändringar:

- eliminering av inkomstprövning i pensionssystemet och lagar som hindrar äldre att arbeta
- nya arbetsmarknadsregler, med sådant som stimulanspaket för äldre anställda och mer flexibla pensionsplaner
- uppmuntran till förkovran bland äldre
- uppmaning till universitet och andra läroanstalter att tappa den rika källa som pensionärer utgör
- ändrade rekryteringsförfaranden så att även äldre känner sig välkomna att söka jobb.

”Mottagandet av rapporten var positivt vilket vi märkt på inbjudningar till seminarier o s v, med personalchefer och sociala beslutsfattare i publiken. Men den var mest en väckarklocka, för tyvärr befinner vi oss nog bara i början av den uppvakningsfasen” säger Van Doorn Ooms, forskningsansvarig på CED.

Enligt Ooms kvarstår hindren för äldre både i privata näringslivet och i den statliga förvaltningen. Han vill heller inte överdriva skillnaderna mellan USA å ena sidan och Västeuropa och Japan å den andra.

”Vi har kontakter med organisationer i de länderna och det är sant att vi ligger lite före när det gäller öppenhet och flexibilitet på arbetsmarknaden. Men här i Amerika befinner vi oss också långt från den dag när äldre arbetare betraktas som en tillgång snarare än som ett problem” fortsätter Ooms.

Mest utbildade

Som omtalats redan har flera studier gjorts om ändrade attityder till pensionering, vilket bara det tyder på ett ökat intresse för de här frågorna. Den ideella organisationen Civic Ventures, som bl a sponsrat tidigare omnämnda Experience Corps, beställde exempelvis en riksomfattande enkät från ett opinionsinstitut.

Studien fick titeln ”The New Face of Retirement: Older Americans, Civic Engagement, and the Longevity Revolution” och bland de viktigaste slutsatserna märks:

- Pensioneringen håller på att bli den längsta perioden i amerikaners liv.
- Tidsrymden på 20–30 år kommer att kräva både finansiell, såväl som känslomässig och psykologisk anpassning.
- Detta århundrades pensionärer blir de friskaste och mest välutbildade någonsin och deras vardagssysslor lär återspegla kraven på intellektuell stimulans och fysiska aktiviteter. Redan idag har 55–65-åringar en annan syn på pensionering än deras föräldra-

generation, den utdöende andravärldskrigsgenerationen som vördats i flera bästsäljande böcker som ”the greatest generation”.

- ”Pensionering” kommer inte nödvändigtvis att betyda utgång ur arbetslivet, utan nästan hälften av nästa generations pensionärer planerar att fullfölja någon typ av arbete, mer som en utmaning och källa till tillfredsställelse än för inkomsternas skull.
- Dagens äldre amerikaner vill gärna ställa upp som frivillig arbetskraft, men inte för att få tiden att gå, som tidigare generationer, utan för att finna nya utmaningar eller få utlopp för tidigare kunskaper eller nya talanger.³⁰

En nödvändighet

Utan överdrift kan hävdas att det är tur att många människor omvärderar pensionsbegreppet. Som framgick i avsnittet om invandring till USA är de demografiska kurvorna kusliga. I en skrift med titeln ”Global Aging” konstateras att äldre behöver mellan tre och fem gånger så mycket service som yngre och att alltför få tycks inse vilka samhälls-ekonomiska påtryckningar som väntar inom relativt kort tid.³¹

Bland rekommendationerna som framförs här märks: pensionsreformer; skrotning av gamla ”skola-arbete-pensionering”-konceptet; en ökning av förvärvsfrekvensen ytterligare bland yngre; behovsprövning av förmåner; ökat sparat. En av de ansvariga bakom studien, Sylvester Schieber i konsultfirman Wyatt Watson, menade att ”...alla förslagen kommer att, i större eller mindre utsträckning, att orsaka konflikter och väcka motstånd”.

Etappvis pensionering

Ett av de begrepp som dyker oftast upp i artiklar och böcker är ”phased retirement” eller en flexiblare övergång från gängse yrkesliv till arbete efter 65.

Många människor trotsar själva pensionärsidén, att man slutar helt en viss dag, helt på egen hand. Personalkonsultfirman Watson Wyatt Worldwide kallar det ”phase down” istället för en knapp som man stänger ”on-off”.

Enligt Patrick Purcell i Monthly Labor Review hade 37 procent av männen och 31 procent av kvinnorna i åldrarna 54–65 som fick utbetalningar via privata pensionsfonder också inkomster från förvärvsarbete. Det handlar alltså om människor som väljer att

---

³⁰ The New Face of Retirement: Older Americans, Civic Engagement, and the Longevity Revolution, Peter D. Hart

³¹ Global Aging/The Challenge of the New Millennium, Watson Wyatt Worldwide och CSIS

jobba hel- eller deltid, kanske på ett nytt ställe, efter pensionering från exempelvis federal tjänst.

”När baby boomers börjar gå i pension de närmsta årtiondena kommer miljoner av skickliga och erfarna människor att försvinna ur arbetskraften. Då kan arbetsgivarna nödgas ändra sina egna regler för att locka dem att stanna, på deltid eller delår. Den här processen kallas ibland för fasad pensionering” skriver Purcell.³²

Han hänvisar sedan till en ofta citerad Watson Wyatt-studie som visade att 16 procent av de tillfrågade 586 storföretagen erbjöd etappensionsformer. Ytterligare 28 procent uppgav att de övervägde att genomföra sådana inom två-tre år. Vidare framgår att det var mycket vanligt bland företag som hade infört sådana att verkligen också tillämpa dem. I en annan Watson Wyatt-rapport uppges också att ett ökat antal storföretag erbjuder ”hybrider” istället för traditionella pensionssystem, med t ex en kombination av sparande och möjlighet att ta ut hela sparbeloppet i kontanter. Formerna för etappensionen varierar sedan mellan sådant som:

- kortare arbetstid
- möjlighet till omflyttning inom företaget
- hemarbete
- kontraktsanställning eller konsultuppdrag.

Vanligast var ”phased retirement” inom skola och offentlig förvaltning; och det var vidare dubbelt så vanligt med sådana program om den genomsnittliga åldern på arbetsplatsen var högre, exempelvis mellan 45 och 49 år.³³

Men även om det låter enkelt att genomföra sådana ändringar uppstår frågetecken om lön/skatt/pensioner samt sjukförsäkringsskydd. Patrick Purcell lyfter fram kritiker som hävdar att pensionsförmåner som utgår till en avlönad person kan betraktas som en skattesubventionerad inkomstkälla eftersom pensionen (som delvis kan bygga på skattebefriade inbetalningar) är tänkt som en ersättning för utebliven lön.

”Men trots dessa problem tror vi att ”phased retirement”-möjligheter kommer att bli allt populärare och det vore förvånande om inte åtminstone hälften av arbetsgivarna erbjuder sådana program inom ett årtionde” kommenterade Valerie Paganelli i en sammanfattning av rapporten från Watson Wyatt.

Samma synpunkter framförs också av AARP:s chef Joseph Perkins som tycker att dessa trender tillhör de mer glädjande just nu, liksom arbetsgivare som aktivt ansträng-

---

³² Purcell: Older Workers

³³ Employers Turn to Phased Retirement As Workers Age and Labor Shortages Increase, Watson Wyatt.

Pensionärer i USA

UTBILDNING – Närmare sex av tio (59%) har viss utbildning utöver high school varav en av tre (33%) har högskoleutbildning.

CIVILSTÅND – Sex av tio (60%), är gifta, en av sex är änka/änkling (16%) eller skild (15%).

INKOMST – Strax under hälften (46%) har en årlig hushållsinkomst som överstiger \$40 000, en av fyra (25%) har inkomster på \$20 000-40 000. 13% av pensionärerna har mindre än \$20 000.

MOTION – Över sex av tio (63%) är fysiskt aktiva and säger sig regelbundet delta i motionsaktiviteter.

AKTIVITETER – Något över fyra av tio (27%) har begränsad aktivitet i livet till följd av hälsobesvär.

FRIVILLIGINSATSER – Tre av fyra (74%) anger att har deltagit i olika frivilliga samhällsaktiviteter under det gångna året.

LIVSSTIL – Omkring en av tre (35%) bor eller tillbringar tid på mer än en ort.

Källa: Peter C. Hart Research Associates, Inc, 1999

er sig för att ”retain” eller ”rehire” sina anställda.³⁴

En besk sanning är dock att modeord som ”bridge job” eller ”transitional employment” i själva verket kan dölja att det rör sig om en nödvändig inkomstförstärkning för den enskilde med svagt pensionsskydd.

Behålla folk

Ett återkommande tema i managementtidningar och ledarskapsböcker är dels den framtida konkurrensen om de bästa talangerna, dels de höga kostnaderna för att nyanställa eller ersätta att någon som slutat.

Enligt Joseph Perkins, chef för påtryckarorganisationen AARP, borde detta vara ett starkt vägande skäl för arbetsgivare att inta en mindre strikt syn på ålder och försöka

---

³⁴ Perkins: Aging on Employment of Older Workers

utnyttja den stora arbetskraftsreserv som bildas när baby boomers går i pension.

Joseph Perkins hänvisade till enkäter som visar att tre fjärdedelar av de tillfrågade var intresserade av att ”fasa ned” från heltid till deltid före/efter pensioneringen, men en majoritet tvivlade på att deras arbetsgivare skulle gå med på det. Perkins nämnde vidare sådana möjligheter (deltidspension med motsvarande krympning av förmånerna som infördes 1976) i Sverige som en förebild. Möjligen kan invändas att detta gäller i åldrarna 60-65 år och inte riktigt passar in på diskussionen om önskemål om arbete efter 65.

”Under årens lopp har AAP gjort åtskilliga enkäter om arbetsgivares och personalchefers attityder till, åsikter om och regler för äldre arbetskraft. I vår färskaste studie, som byggde på intervjuer med 400 organisationer, framgick att äldre arbetare får fortsatt erkänsla för god arbetsetik och för att de står för erfarenhet, kunskaper och stabilitet på jobbet – och de betraktas som lojala själar som man kan lita på i krissituationer vilket gör dem ännu värdefullare i en tjänsteekonomi”.³⁵

Tyvärr, fortsatte Perkins, svarar samma personer att de äldre också kan vara inflexibla och ovilliga eller omöjliga att lära om. Detta, underströk Perkins, har definitivt motbevisas i andra studier som tyder på att äldre arbetare tar till sig vidareutbildning lika bra som yngre.

Hotellkedjan Days Inn tillhör de arbetsgivare som tagit fasta på sådana rön. Numera anställer man äldre som telefonister i bokningscentralen för att de har betydligt större tålamod med kunderna. ”Personligen tycker jag att golf är att ganska tråkigt spel och eftersom vi alla vet att det är dödligt att göra ingenting så tror jag att människor vill fortsätta att arbeta” säger Robert Butler i International Longevity Center.

Attitydförändringarna kommer inte att ske över en natt, anmärker han, för en sådan här ”kataklismisk” samhällsomvälvning. Men de kommer, det är han övertygad om.

---

³⁵ Perkins: Aging on Employment of Older Workers

SLUTORD

Som framgått tänks det många spännande tankar om pensionsålder, nya karriärer, maximal livslängd. I USA finns det redan många 60-, 70- och 80-åriga förebilder i arbetslivet, i tv-rutan och i reklamen. Följande slutsatser kan dras:

- baby boomers kommer att spräcka pensionärsimagen och förbli aktiva
- om arbetskraftsbristen består kommer det i USA med synligare marknadsmekanismer att skapas incitament för fortsatt förvärvsarbete efter 65
- en övergång till flexiblare pensionsformer väntar troligen i praktiken – och då kan människor som är utslitna fysiskt eller psykiskt välja att gå tidigare och människor som tycker att de har mer att ge får fortsätta så länge de orkar
- den som idag är tonåring, eller lite äldre, lär nog få räkna med reformer som antingen innebär betydligt senare pensionsålder eller någon typ av flytande övergång till pensionärsstadiet
- och – i Västeuropa måste många länder öka invandringen, som man gjort i USA, för att ersätta bortfallet på arbetsmarknaden.

*Washington i april 2001
Karin Henriksson*

KÄLLOR

Webbsidor:

- Arbetsmarknadsdepartementet, Department of Labor, med tillhörande statistikbyrå, www.dol.gov.
- Pensionsmyndigheten Social Security Administration, www.ssa.gov.
- Socialdepartementet, Department of Health and Human Services, www.hhs.gov, med avdelningen Administration on Aging, www.aoa.gov.
- Pensionärsförbundet AARP (fast medlemskap tillåts från 50 år) med olika typer av service, www.aarp.org, även www.aarp.andrus.org.
- Seniorbyggföretaget Del Webb Corporation, www.delwebb.com.
- Modeföretaget Gold Violin, www.goldviolin.com, som är en av många hemsidor för äldre; en annan med mer inriktning på kost, läkemedel och allmänna råd är Age Venture News med adress www.demko.com och ytterligare en som vänder sig till entreprenörer är Age Wave, www.agewave.com.
- Hundraårsprojektet vid Harvarduniversitetet återfinns på www.med.harvard.edu/programs/necs/.
- Frivilligförmedlingen Experience Corps, www.experiencecorps.org. Andra liknande förmedlingar: www.peacecorps.gov, Big Brothers Big Sisters of America, www.bbbs.org; Retired and Senior Volunteer Program, www.cns.gov/senior med bl a information om att bli fostermormor och fosterfarfar; förmedlingen för pensionerade chefer Service Corps of Retired Executives, www.score.org.

Artiklar, böcker, rapporter:

- Charting the Productivity and Independence of Older Persons, rapport från International Longevity Center, 2000.
- Carstensen, Laura, On the Brink of a Brand-New Old Age, debattartikel i New York Times, 2 januari 2001.
- Dallas Morning News: Lifetime Learner, reportage om äldreundervisning, 2000.

- Dychtwald, Ken: *Age Wave*, pocketutgåva Bantam, Doubleday, Dell 1990; samt, *Age Power*, pocketutgåva J P Tarcher, 2000.
- *Employers Turn To Phased Retirement As Workers Age and Labor Shortages Increase*, studie från internationella personalkonsultfirman Watson Wyatt Worldwide, 1999, *Hybrid Pensions Gain Among Largest US Companies*, pressmeddelande, Watson Wyatt Worldwide, 2000.
- Freedman, Marc: *Prime Time/How Baby Boomers Will Revolutionize Retirement and Transform America*, Public Affairs, 2000.
- Friedan, Betty: *The Fountain of Age*, Simon & Schuster, 1993.
- Hellman, Jonas, och Uvell, Markus: *Ja må vi leva uti 120 år!* Pensionsforum, 2000.
- *The Incidence of Job Loss: The Shift from Younger to Older Workers*, rapport från International Longevity Center, 2001.
- *Global Aging/The Challenge of the New Millennium*, gemensam studie från Watson Wyatt Worldwide och utredningsinstitutet Center for Strategic and International Studies, CSIS, 2000.
- Gottlieb, Annie: *At Last, We Elders Get Some Respect*, New York Times, 2000.
- Karsh, Ellen : *Bungee Jumping? I'd Rather Watch Rosie*, Newsweek, 2000.
- Krugman, Paul: *The Pig in the Python*, New York Times, 2000.
- Marcus, Bernie, och Blank, Arthur: *Built from Scratch/How a Couple of Regular Guys Grew the Home Depot from Nothing to 30 Billion Dollars*, Times Business, 1999.
- *Modern Maturity*, januari-februari-numret 2001.
- *Money, Retire Rich!*, novembernumret 2000.
- *The New Face of Retirement: Older Americans, Civic Engagement, and the Longevity Revolution*, rapport från Peter D. Hart Research Associates, 1999.
- *New Opportunities for Older Workers*, rapport från Center for Economic Development, Washington, 2000.
- *Newsweek: The Meaning of Falling*, 2000.
- *New York Times: Over 60: Fashion's Lost Generation*, 2000.
- *Older Americans 2000*, faktasammanställning från Federal Interagency Forum on Aging-Related Statistics.
- Perkins, Joseph: *Aging on Employment of Older Workers*, vittnesmål i ett senatsutskott i den amerikanska kongressen, april 2000.
- Perls, Thomas, och Hutter Silver, Margery: *Living to 100/Lessons in Living to Your Maximum Potential At Any Age*, Basic Books, 1999.
- Purcell, Patrick J.: *Older Workers: Employment and Retirement Trends*, artikel i *Monthly Labor Review*, oktober 2000.

- Peterson, Peter: Gray Dawn/How the Coming Age Wave Will Transform America – and the World, Times Books, 2000, samt debattartikeln Our Graying Budget Priorities, New York Times, 2000.
- Replacement Migration, FN, 2000.
- Salomonson, Robert: The Looming Generation War, syndikerad krönika, 2000.
- Second Wind: Workers, Retirement, and Social Security, rapport från John J. Heldrich Center for Workforce Development, 2000, vid Rutgers University.
- Sullivan, Andrew: Old Guard, debattartikel i The New Republic, 2000.
- Svenska Dagbladet och TT, Ekonomer och politiker vill ha fler äldre i arbete, men de som jobbar vill sluta tidigare, 2000.
- Westerberg, Bengt: Har vi råd med äldrevård när 40-talisterna blir gamla? Pensionsforum, 2000.
- U.S. News & World Report: Retired? Fine. Now get back to work; Aging brains need fresh challenges to stay agile, 2000.
- World Almanac, amerikansk uppslagsbok, 2001.
- Worth, Eternal Youth, februariumret 2001.

Pensionsforum är en förening som har till uppgift att följa det nya pensionssystemets konsekvenser för individer och samhälle, hur det förhåller sig till andra länder, arbetsmarknaden för äldre samt att analysera olika möjligheter att finansiera och organisera den framtida äldrevården.

Styrelsen består av Kjell-Olof Feldt, ordf, Tommy Möller, vice ordf, statsvetare, docent, Magnus Henrekson, nationalekonom, docent, Joakim Palme, sociolog, docent samt Gullan Lindblad, fd riksdagsledamot. Verkställande direktör är Ann Lindgren.

Bakom föreningen står försäkringsbolagen KPA, Livia, Länsförsäkringar Liv, Skandia, SEB Trygg Liv, Robur Försäkring och SPP.

P e n s i o n s f o r u m

103 29 Stockholm
Besöksadress: Blasieholmsgatan 4A
Tel 08-762 78 48 • Fax 08-762 78 47
E-post: ann.lindgren@pensionsforum.nu

I Sverige blir det allt färre som finns kvar i arbetslivet efter 60 år.

Många förtidspensioneras. En stor grupp friska, kompetenta personer uppmuntras lämna arbetslivet genom avtalspensionering.

Samtidigt visar forskningen att vi kommer leva längre och vara friskare. Är det då önskvärt att leva ett pensionärliv i 25–30 år?

Nej, anser allt fler amerikaner. 50- och 60-åringar ifrågasätter den traditionella pensionstillvaron med golf eller turneringar i husbil. De kanske slutar på sina nuvarande jobb men de vill fortsätta arbeta.

I USA finns inga övre åldersgränser på arbetsmarknaden. Personer som är över 65–70 år välkomnas på arbetsplatserna.

Många behöver fortsätta arbeta några år för att klara sig ekonomiskt. Men allt fler seniorer arbetar därför att de finner det mer meningsfullt än att enbart leva fritidsliv. I dag arbetar 15 procent av befolkningen över 65 år.

Journalisten Karin Henriksson, Svenska Dagbladets USA-korrespondent, ger i denna skrift exempel på personer som bytt yrkesbana, gjort nya spännande karriärer eller arbetar med frivillig verksamhet efter 65.

Hon beskriver vidare vad forskare och samhällsdebattörer tror att den stora gruppen baby boomers eller 40-talister kommer att efterfråga framöver. Om några år kommer miljoner av skickliga och erfarna människor att försvinna ur arbetskraften. Allt talar då för att företagen kommer att ändra regler och pensionssystem för att locka dem att stanna kvar på deltid eller delår. Att arbeta kortare tid, att flytta inom företaget, att arbeta hemifrån eller fortsätta som konsulter – en stegvis pensionering.

